

Türkiye'nin parçalanması ve Ermeni sorunu*

Lev Davidoviç Trotskiy

*Ekim devriminin iki büyük önderinden biri olan Lev Davidoviç Trotskiy, Balkan savaşları sırasında Ukrayna'da yayınlanan **Kievskaya Mısl** gazetesine muhabir olarak yazılar yazmıştır. Bu vesileyle çeşitli Balkan ülkelerinde yaşayan ve Osmanlı devletinin başkenti İstanbul'u da ziyaret eden Trotskiy, elbette o dönemde "Avrupa'nın hasta adamı" olarak anılan Osmanlı ile de yakından ilgilenmiştir. Aşağıda Trotskiy'in bu bağlamda Ermeni sorunu üzerine kaleme aldığı bir yazıyı okurlarımızın dikkatine sunuyoruz. Trotskiy 1912'de kaleme alınmış olan bu yazıda sadece sorunun ekonomik ve politik temellerini ortaya koymakla kalmıyor, aynı zamanda yaklaşmakta olan katliamı da öngörüyor.*

*Trotskiy'in **Kievskaya Mısl'a** yolladığı yazılar daha sonra ABD'de bir yayınevi tarafından 1979'da **Balkan Savaşları** başlığıyla yayınlanmıştır. (Leon*

*Bu yazının Türkçesi ilk kez soykırımın 90. yıldönümü vesilesiyle *İşçi Mücadelesi* dergisinde (eski dizi, sayı 17, Mart-Nisan-Mayıs 2005, s. 85-91) yayınlanmıştır.

Trotsky, *The Balkan Wars 1912-13*, New York: Monad Press, 1980.) Kitap Türkçe'de ilk kez 1995 yılında Arba yayınları tarafından yayınlandığında bu yazı yayınevinin sansürüne takılmıştır! (Leon Troçki, *Balkan Savaşları*, İstanbul: Arba Yayınları, 1995.) Bu kitap ABD edisyonunun çevirisidir. Arba Yayınları, doğru bir iş yaparak ABD edisyonundaki bilgilendirici "Giriş" yazısını da koymuştur kitabın başına. Orada Amerikan yayınevi şöyle diyor: "Bu kitap, Troçki'nin Sovyet baskısı Toplu Eserleri'nin VI. cildindeki yazılarının çevirisidir. İngilizce'ye burada ilk defa (...) eksiksiz olarak çevrilmektedir." Arba Yayınları, "eksiksiz" ifadesini Türkçe basımın başına koyduktan sonra İngilizce basımdaki tek bir yazıyı Türkçe basımdan dışlamış! O yazının başlığı da "Türkiye'nin parçalanması ve Ermeni sorunu"! Bu yazı, kitabın İngilizce basımında II. Bölüm'ün beşinci alt başlığı olan "Makedonya ve Ermenistan" kısmında yer alıyor. Türkçe'de bu alt başlık anlaşılır nedenlerle "Makedonya" olmuş!

Bulgar ordusunun Türk kökenli halka zulmünün dünyaya duyurulmasını sansür ediyor diye Bulgar sansürüyle kavga eden Trotskiy, Ermeni sorunu-na ilişkin "tehlikeli" sayfalarının Türkiye'de bir yayınevi tarafından sansür edildiğini görseydi kim bilir nasıl da gülerdi! Zavallı Türkiye! Bulgarların suçları eleştirilince okumamıza izin var. Ama kendi suçlarımızı bir olasılık olarak bile ele alan bir yazıyı okumamız istenmiyor!

Dolayısıyla, yazı Türkçe'de ilk kez 2005 yılında *Devrimci Marksizm* dergisinin öncülü olan *İşçi Mücadelesi*'nde yayınlanmıştır.

Ne var ki, *Balkan Savaşları* kitabı daha sonra 2009'da İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yeniden basıldığında artık sansür sona ermiştir! (Lev Troçki, *Balkan Savaşları*, çev. Tansel Güney, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 343-356.) Bu basımda sansür kaldırılmış ve yazıya yer verilmiştir.

Şüphesiz şu an Doğu Sorununun gelişiminin en kritik aşamalarından birindeyiz ve bugünkü savaş "Hasta Adam"ın dermansız bedeninin üzerinde zaman zaman yürütülen alışılmış sancılı operasyonlardan bir diğeri olarak görülme-lidir.

Bu çok uzun süredir devam etmektedir. Doğu Sorununu oluşturan öğelerden bir teki bile barışçıl yollarla çözümlenmemiştir ve uluslararası ilişkilerin cep-haneliğindeki mevcut tüm olası zorlama biçimleri uygulandığı halde, Avrupa

diplomasisi Türk hükümetinin mevcut düzeni değiştirmekteki inatçı isteksizliği, daha doğrusu bu kapasiteye sahip olmayışı karşısında çaresiz kalmaktadır. Elbette sorunların çoğunu uzun süre çözümsüz bıraktığı için bazı felaketlerden veya diğerlerinden bir dereceye kadar diplomasinin kendisinin sorumlu olduğu doğrudur. Ama iyi niyet ve azami çeviklik göz önüne alınsa bile Türkiye'nin sınırlarını en azından Asya'nın beşiğine kadar çekerek daraltmasına yol açacak olan felaketlerden birini önleyemeyeceği de doğrudur.

Doğu Sorununu meydana getiren öğelerden biri Makedonya Sorununa benzer nedenlerden doğan Ermeni Sorunudur. Eğer ilki, nihai çözümü gerektiren bir savaşa yol açabilmişse, Ermeni Sorunu gündemin gelecekteki konusu olmalıdır; çünkü bu sorun Makedonya'dakinden her zaman daha kötü olmuştur. Makedonya açısından Bulgaristan'ın yakınlığı büyük bir avantaj oluşturmuştur.

Gerçekte, Makedon devrimci hareketi Bulgaristan'da sadece moral değil maddi destek de bulmuştur: Başarısız bir yükselişten sonra Makedon devrimciler kendilerini güvenli ve hatta hoş karşılandıkları bir barınağın beklediği Bulgaristan'a çekilmişlerdir. Ayrıca (Bulgaristan'ın yakınlığının en önemli sonucu olarak) Türkiye, Makedonya'yla baş etmek için fazla ileriye gitmemektedir, mevcut Bulgaristan tehdidinin bir gün aktif müdahale biçimini alacağını hesaba katması gerekmektedir.

Türkiye'nin Ermeni nüfusuyusa, tamamen farklı bir konumda bulunmaktadır. Başarılı operasyonlarda bile, başkaldıran güçler, uzun süre Türk topraklarında kalamamakta ve sınırın ötesine - yani İran'a veya Kafkasya'ya - çekilmek zorunda kalmaktadır. Bilindiği gibi, Türk hükümeti İran'ı çok az dikkate almaktadır ve Ermenilerin izlenmesi, İran toprakları içinde de sürdürülmektedir. Ayrıca sınır ötesine çekilirken Ermeniler, Türklerden daha az tehlike oluşturmayan İranlı Kürtlerle de çatışmalara girmektedir. Rus topraklarında Ermeni kaçaklar her zaman kendilerini saklamak zorunda bırakıldılar çünkü Rus otoriteleri onları Türkiye'deki mevcut ürkütücü koşulların kurbanı olarak değil, sadece devrimciler olarak görmektedir. Ve herkesin bildiği gibi, devrimciler Nikaragua'dan veya Filipinler'den gelmelerine bakılmaksızın her zaman hapishaneye atılmalıdır. 1890'larda ve 1900'ların başında Kafkasya'daki hapishanelerin yüzde ellisi, tüm suçları medeni dünyayı titreten sistematik katliamlara maruz kalan yurttaşlarının durumunu iyileştirmekle ilgilenmek olan "siyasi suçlular"la doluydu. Prens Lobanov-Rostovskiy gibi diplomatlar, Abdülhamit'e Ermenileri yok etmek için açık çek verdi ve Prens Golitsın gibi yöneticiler sultanın katliamlarını protesto etme cesaretini gösterenleri hapishaneye yolladı.

Şimdi Ermeni Sorunu bir kez daha güncel hale geldi. Gerçekte sorun hiç-

bir zaman yok olmamıştı, sadece 1894-1896'daki korkunç katliamların, halkı mutlak bir umutsuzluğa düşürdüğü ve devrimci örgütlerin kaynağını kuruttuğu 1897-1901 yılları arasındaki süreçte hafifledi. Ermenilerin diplomatik müdahalenin gücüne inançlarını yitirdiğini eklemek gerekmektedir ve bu nedenle devrimci hareket geçici olarak ertelenmiştir. Harekette 1901'de başlayan, 1904'te ünlü Andranik tarafından yönetilen Sason isyanıyla sonuçlanan bir canlanma gözlemlendi. Ancak bu eylem hiçbir olumlu sonuç doğurmadı ve Andranik bazı partizanlarıyla birlikte yerleştiği dağları terk etmek zorunda kaldı. Yine de o zamandan itibaren yoğun devrimci propaganda, insanların silahlandırılması ve münferit isyanlar kesintisiz devam etti. Türkiye'nin bir anayasa oluşturması daha uzun süre ertelenseydi Türkiye Ermenistanı'nın Ermeni ve Türklerin katıldığı geniş çaplı bir isyana sahne olması büyük bir olasılık olurdu.

Türk anayasası Ermeniler arasında yeni umutları alevlendirdi. Doğru, onlar için tüm bunların anlamı durumlarının iyileştirilmesine dair verilen vaatlerden ibaretti ama onlar Abdülhamit mutlakiyetçiliğini ortadan kaldıran insanların sözlerine inanmaya istekliydiler. Hatta on bin kurbanla birlikte Adana'yı bağışladılar, o korkunç katliamlardan sonra bile Jön Türklerin ettikleri yeminlere inançlarını yitirmediler. Ermenilerin Türklerle el ele çalışma isteği, en etkili Ermeni Partisi Taşnaksütyun'un anayasal rejimi desteklemek için Jön Türklerin İttihat ve Terakki Partisi'yle resmi bir pakt kurmasına ve kültürel-ulusal özerkliğe doğru ilerleyecek yerel hükümet önermelerini yürürlüğe koymasına kadar ileri gitti. Bundan hemen sonra aynı Ermeni Partisi'nin ısrarıyla hükümet, Türkler arasındaki gerici öğelerin muhalefetine aldırmaksızın, Müslümanlar gibi Hıristiyanları da askeri hizmete tabi kılmaya karar verdiler ve 1909'un sonunda vilayetlere yönelik olarak İçişleri Bakanlığı, idari yerel yönetimlerin ve bölge sakinlerinin temsilcilerinin katıldığı konseylerin kurulmasını öngören bir yasa oluşturdu.

Ancak Türkiye'de her zaman olduğu gibi ademi merkeziyetçilik kâğıt üzerinde, hükümetin sözleri ise havada kaldı. İçerik, önceki gibi kalırken, anayasanın sadece dış görünüşü değiştirdiği herkes tarafından anlaşıldı. Söz verilen reformların bir tanesi bile gerçekleştirilmedi ve son bir yıl boyunca Ermeni bölgelerinde şu an ürkütücü boyutlara ulaşan sistematik katliamlar başladı. Böylece, bu yılın Mart ayından beri geçen altı aylık sürede sadece Van ilinde altmış Ermeni öldürüldü ve iki yüzün üzerinde Ermeni yaralandı veya soyuldu. Merkezî hükümete yapılan başvuruların ve yerel otoritelerin hareketsiz kalmasıyla ilgili şikâyetlerin hepsi sonuçsuz kaldı. Bu ölümlerden sorumlu kişiler hala serbest olmakla ve zorbalıklarını sürdürmekle kalmayıp, yetkili

mercilerin korumasına da sahipler. Ermeni Patriği'nin şikâyetlerine karşılık Dahiliye Nazırı'nın verdiği cevap oldukça tipiktir: "Bu olayda sıradışı bir şey görmüyorum, sadece olağan cinayetler. Eğer bu şiddet eylemleri olmasaydı hükümetin varlığının bir anlamı olmazdı."

Bu tür bir karşılıktan sonra, Ermenilerin tekrar kaderine terk edildiği ve Ermeni katliamlarının doğal ve normal bir şey olarak görüldüğü açıktır. Böylece, anayasanın ilanından beri Ermeni Sorunu, ilk kez tekrar ortaya çıktı ve bu başlık altında Ermenistan'daki mezalim haberleri Ermeni gazetelerinde yayınlanmaya başladı: Bu yolla Türkiye'nin ötesinde Avrupa kamuoyuna dolaylı bir çağrı yöneldi.

Ermeni Sorununun nedenleri, yabancı ögelere karşı Türk yönetici sınıfının geleneksel politikasında ve Ermeni bölgelerindeki yerleşiklerin ekonomik konumlarında aranmalıdır. Jön Türklerin ünlü Osmanlıcılığı kısa sürede İslamcılığa ve daha sonrasında Türkçülüğe dönüştü. Yeni rejimin ve genelde imparatorluğun bütünlüğünün sağlamaştırılmasının nüfusun tüm ögeleri arasında, din ve ulus farklılığı gözetmeksizin tam ve gerçek hak eşitliği sağlanmasıyla mümkün olduğunu kabul ettikleri ve bu hak eşitliğini Osmanlılık kavramıyla tanımladıkları bir anda, Jön Türkler, Selanik'teki kongrelerinde (1910 Ekim) Müslüman milliyetlerin gayri Müslimlere göre ayrıcalıklı olduğunu ilan ettiler ve Türk unsurların devletin dayanacağı destek olduğunu açıkladılar. Özellikle "Hıristiyanlar", -fermanlarını böyle haklı gösteriyorlardı- güvenilemez bir unsur olarak tanımlandılar. Bu halkların Rumeli'de gözlerini Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'a ve Anadolu'da büyük güçlere ve özellikle Rusya'ya çevirdikleri düşünülüyordu. Hıristiyanlar kendilerini asla gerçekten Türk İmparatorluğunun vatandaşları olarak göremezler ve bu nedenle bunlara ancak tahammül edilebilir. Durum böyle olunca, onlara eşit haklar sağlamak ve özel ulusal çıkarlarını ve özlemlerini tanımak insanın kendi evinde çöküş koşullarını yaratması anlamına gelecektir. Müslüman milliyetler açısından da hepsine aynı güveni duymak mümkün değildir çünkü Araplar ve Arnavutlar ayrılıkçı eğilimler beslemektedir ve Kürtler kolaylıkla Rus propagandasının etkisi altına düşebilmektedir. Böylece hükümetin güvenebileceği tek unsur Türk nüfusu olmakta ve bu yüzden İttihat ve Terakki Komitesi'nin ve Türkiye hükümetinin ilgisi, Türki aileye mensup diğer milliyetlerle birlikte Anadolu ve Rumeli'deki Türklerin ekonomik konumunu ve siyasi etkisini güçlendirmeye yönelmektedir. Bu yöndeki ilk adım "muhacir" (iskân) girişimini başlatmak olmuştur. Jön Türk meclisi Bosna, Bulgaristan, hatta Afrika ve Afganistan'dan Türklerin Hıristiyan nüfusun çoğunluğu oluşturduğu bölgelere yerleştirilmesi amacıyla harcanmak üzere büyük bir tutar onayladı.

Kısa bir süre içinde Makedonya'daki ve bir dereceye kadar Ermenistan'daki en iyi yerler muhacirlere verildi. Bu proje başarılı olmadıysa ve muhacirlerin çoğunluğu eve geri döndüyse bu durum Türk hükümetinin herhangi bir şeyi örgütlemekteki yetersizliğine bağlanmalıdır. Bir süre önce bu proje için meclisten para istediklerinde gelip "büyük Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamak için can atan mutsuz dindaşlar"ının kaderine göz yaşları döken ve dövünen Jön Türkler, kısa sürede onları tamamen unuttular ve tüm dikkatlerini büyük feodal beylerinin sempatisini kazanmaya yönelttiler. Bu beyler, Jön Türk komitelerinin finansmanına büyük katkı sağlayarak meclis seçimlerinde komitenin adaylarına söz verdikleri oylar karşılığında, işçi kitlelerinin korkunç şekilde sömürülmesi haklarını güvence altına aldılar. Son tahlilde, Jön Türklere göre anayasa için en güvenilir desteği sağlayacak olanlar bu toprak sahipleriydi.

Ermeniler için özellikle büyük bir talihsizlik, komşuları Kürtlere verilen ayrıcalıklı konumdu. Kürtlere ilişkin politika Abdülhamit zamanından sonra çok az değişti. Yarı göçmen Kürt aşiretleri Rusya'ya karşı bir kale olarak görüp, Türkler için hâlâ bir karabasan olan Kazaklara karşı Kürtler arasından atlı birlikleri kuran ve ikinci olarak Ermenileri kontrol altında tutmak için onları bir silah olarak kullanan Abdülhamit, bu Kürt aşiretlere özel bir ayrıcalık gösterdi. Jön Türkler bu politikayı sürdürdü. İlk planda, onlara göre Kürtler hükümete karşı ayaklanmayan tek halktı ve Jön Türkler onların da hoşnutsuzlar kampına katılacakları korkusuyla Kürtleri kızdırmaktan çekiniyordu. Ayrıca Rus ajanlarının sınır bölgelerindeki Kürtler arasında yoğun propaganda yürüttükleri söylentileri son iki yıldır duyulmaktaydı. Bu durum Jön Türkleri yalnızca Kürtlere verilen ayrıcalıkları sürdürmeye değil, ayrıca anayasanın kabulünden sonra dağıtılan Hamidiye alaylarını (sadece bir isim değişikliğiyle birlikte) yeniden canlandırmaya zorladı. Son olarak, tüm dostça sözlerine rağmen Jön Türkler, çoktan belirtildiği gibi, diğer Hıristiyan halklarda olduğundan daha da fazla Ermenilerin Osmanlıcılığının içtenliğine güvenmediler ve Ermenilerin ilk fırsatta aktif mücadele yolunu seçeceklerini düşündüklerinden Kürtleri onlara karşı devamlı bir tehdit olarak ellerinin altında tuttular. Son cinayetlerin sorumluları bu nedenle tutuklanmamış veya cezalandırılmamıştır. Ermeni temsilcilerinin başvurularına merkezi hükümet yerel otoritelerin sorumlu olduğu karşılığını vermiştir ve Kürtlerin aşırılıklarıyla mücadele etme isteklerini kanıtlamak için orada burada vali değişikliğine gitmişlerdir: ancak diğer tarafta yerel otoriteler Kürtlere karşı yürüttükleri çabalarının merkezi hükümet tarafından engellendiği şikâyetinde bulunmuştur.

Ermeni Sorununu doğuran siyasal nedenlerden biri Ermenilerin neredeyse hiç var olmayan haklarıdır. Ermenilere karşı yürütülen şiddet eylemleri

rinin suç olarak değerlendirilmediğini çoktan gördük. Yine de, bir şiddet olayı mahkemeye ulaşabilirse her zaman saldırganın aklanmasıyla sonuçlanmaktadır, çünkü hiçbir Müslüman kendi dindaşına karşı ve bir gâvur lehine tanıklık etmek istememekte veya edememektedir ve Hıristiyanların ifadesi, Müslümanlara karşı dikkate alınmamaktadır. Elbette kanun bu kapsamda Müslümanlar ve gayri Müslimler arasında ayırım yapmamaktadır. Ancak kısmen Abdülhamit rejiminden miras kalan ve genelde onun geleneğinin ruhuyla yetiştirilen görevliler, yasaya çok az aldırış etmektedir ve azimli bir şekilde bölgelerin iç kısımları başta olmak üzere anayasayı tanımayı reddetmektedir. Şimdi neredeyse Anadolu illerinin her yerinde eski rejimin özelliği olan aynı kanunsuzluk ve keyfilik hüküm sürmektedir. Bir yapı olarak resmi görevliler halkı perişan eden en büyük fenalıklardan ve Türk devlet sisteminin çökmesindeki ana faktörlerden biridir.

Şimdi Ermeni bölgelerindeki ekonomik duruma dönersek ilk olarak tarım sorununu ele almalıyız. Bilindiği gibi Ermeni nüfusunun yüzde 90'ından fazlası tarımla uğraşmaktadır. Ancak günümüzde Ermeni köylüleri tek yaşam kaynaklarından neredeyse tamamen mahrum bırakıldılar. Çünkü 1894-96 katliamları sırasında Kürt beyleri sadece kaçan Ermenilerin değil evlerinde kalanların da topraklarına el koydular. Anayasanın kabulünden sonra Ermeniler topraklarının kendilerine geri verilmesi için birkaç kez hükümete başvurular. Ancak Türk mahkemelerini saran kırtasiyecilik ve çoğu gerçek toprak sahibinin bu haklarını kanıtlayacak belgelerinin noksanlığı nedeniyle bu konuları mahkeme önüne getirmek, pratikte Ermenilerin haklarını terk etmesi anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, Ermeni Patriği ve Taşnaksütyun Partisi sorunun idari çözümünde ısrar etti ve Said Paşa kabinesi uzun bir tereddütten sonra şu öneriyi kabul etti: ilgili bölgelere gidecek ve toprak sorununun yerinde çözümünü sağlayacak bir komisyon bile atadılar. Ancak bu komisyon İstanbul'u terk etmedi ve biz şimdi feodal beyler tarafından Ermeni topraklarına yeni el koymaların yaşandığı hakkında duyumlar almaktayız. Buna berbat vergi sistemini ve ağırlıklı olarak Ermenilere yüklenen aynı vergi ve haracı eklersek, sadece bu kişilerin uzun süren ıstırap içindeki tutumlarına şaşırabilir ve korkunç durumlarından kaçmak için bugüne kadar her şeyi göze alacakları bir çabayı niye göstermediklerini merak edebiliriz.

Ancak anayasanın Ermenilerin yaşadıkları cehennemi koşullara hiçbir değişiklik getirmediğini söylemek yanlış olur. İlk olarak, eski rejimin temsilcileri ve profesyonel kabadayılar yeni rejime karşı nasıl davranacaklarını bilmiyorlardı ve bu nedenle bir şaşkınlık içindeydiler, Özellikle merkezdeki Ermeniler bir parça daha özgür soluk alabiliyordu. Hızla siyasi kulüpler,

kütüphaneler ve okuma salonları açtılar ve okullarının ve hayırsever, eğitsel topluluklarının her biçiminin sayısını artırdılar. Ama bütünde Ermeniler önceki gibi “gâvur”, yani Türkler ve Kürtlerin istedikleri gibi muamele edebilecekleri varlıklar olmaya devam ettiler. Ermeniler üzerinde başkentteki yerleşiklerin bile muaf olmadıkları katliam tehdidi hala bulunmaktadır. Geçen sene, İttihat ve Terakki Partisi ve İtilaf ve Hürriyet arasındaki mücadele keskinleşip aralarında açık bir çatışma olabileceği düşüncesi oluştuğunda, Ermenilerin bazı Türk dostları, bir katliam olabileceği için Ermenilerin önlem aldıklarını belirtmiştir. Tamamen Türk partileri içeren bir çatışma ve Ermenilerin katliamı arasında bir bağlantı olası görünmemektedir, ancak Ermeniler Türkiye’nin siyasi ve toplumsal hayatındaki herhangi bir büyük olayın Ermenilerin katliamına yol açacağı gerçeğine alıştılar. Bir Ermeni ileri geleni İstanbul’da bana “Gelecek yıl burada bir katliam olabilir” dedi. Neden böyle düşündüğünü sordum. “ - Neden?- demekle neyi kastediyorsun? Panama Kanalı’nın gelecek yıl açılacağını unuttun mu?” dedi. Bu yılın baharında İstanbul’da dolaşan bir söylentiye göre Fransız Elçiliği Erzurum’daki konsolosundan orada gerçekleşen Ermeni katliamıyla ilgili bilgi almıştı. Erzurum mebusu Bay P. ile birlikte Fransız elçiliğine gittim. Orada bize söylentinin temelsiz olduğu belirtildi. Yine de Bay P. çok üzgündü. “Elçiliğin katliamla ilgili haberi şimdi yalanlamasının ne önemi var? Asıl trajik olan böyle söylentilerin her yerde dolaşabileceği ve bizim bunlara inanabilecek olmamızdır” dedi.

Tüm bunlardan sonra şu soru kalmaktadır. Türk bölgelerindeki Ermenilerin duru-mu nasıl iyileştirilebilir ve Türk hükümeti kendi içinde Ermeni sorununu çözebilir mi?

Bu soruyu kendim cevaplamak yerine Türkiye’yi ve parti liderlerini iyi bilen bir Taşnaksütyun Partisi üyesinin görüşünü belirtmesine izin vereceğim:

Jön Türkler’in kendilerinden daha fazla Jön Türk’üz, çünkü yeni rejimin yerleşmesi konusunda onlardan daha az ilgili değiliz. Çoğu kişi onlar yüzünden hayal kırıklığına uğradı ve kişilere olan güven kaybını rejimin kendisine taşıdılar. Ancak biz onlara inanmaya devam etmek, en azından onlara inanmak istedik. Çünkü anayasanın Türkiye’nin bağımsızlığı için son şans olduğunu çok iyi anladık. Ancak sonradan, tüm geri kalanlardan daha geç olsa da, biz de hayal kırıklığına uğradık. Ancak uzun gözlem ve deneyimlerden kaynaklandığı için bizim güven kaybımız daha temelli, hayal kırıklığımız da daha güçlü oldu. Ve şimdi oldukça dürüst bir şekilde 1895 muhtırasının Ermenilere söz verdiği geniş reformların yerini, reform-

ların başlatılmasını denetlemek için atanan Şakir Paşa'nın ziyaret ettiği yerel bölgelerden gelen yeni katliam dalgalarının korkusu aldı. Türk anayasasından hiçbir şey gelmeyeceğine inandığımı söyleyeceğim. Kimden çıktığına bakılmaksızın Türk hükümeti sözler dışında hiçbir şey verebilecek durumda değil. Bu sözler uzun süredir anlamını yitirdi. Bundan sonra Türk hükümetine başvurular sağlam teminatlar talep edecek ve Türkler herhangi bir teminat veremeyeceğinden Makedonya'da, Arnavutluk'ta veya Ermenistan'da olsun reform görevi Avrupa tarafından üstlenilecektir. Durum böyle olunca Avrupa alışılmış yarım önlemlerden vazgeçmeli ve "Hasta Adam"a radikal çareler uygulamaya girişmelidir. Ameliyata başvurmadan hiçbir şey elde edilemeyecektir.

6 ay önce söylenen bu kelimeler kehanet gibi olduklarını kanıtladılar. Berlin Kongresi'nde, Avrupa, iki ülkeye de reform sözü vererek Makedonya için 23. Madde'yi, Ermenistan için ise 25. Madde'yi geçirmişti. Ve Avrupa bu reformların uygulanmasının denetlenmesi hakkını kendisinde tutmasına rağmen, bu reformların gerçekleştirilmesi esas olarak Türkiye'ye bırakıldığından durum her geçen gün daha kötüye gitmiş ve hatta pek çok kere kanlı ayaklanmalara yol açmıştı. Aynı şey Rusya, İngiltere ve Fransa temsilcilerinin sunduğu ve Babıâli tarafından kabul edilen 1895 muhtırasında da oldu. Bu muhtıranın Ermenilere söz verdiği geniş reformların yerini, reformların başlatılmasını denetlemek için atanan Şakir Paşa'nın ziyaret ettiği yerel bölgelerden gelen yeni katliam dalgalarının korkusu aldı. Aynı fiyasko Avrupa Güçleri'nin bir İtalyan generalin emrinde bir Makedon jandarması organize etme planında da yaşandı. Çünkü burada da yüksek komiser Türk Hükümeti'nin bir temsilcisi olan Hilmi Paşa'ydı.

Yasa yayımlandıktan sonra, reform komisyonları Türkler tarafından atandı, fakat faaliyetleri sadece Boğaz'da yapılan toplantılarla sınırlıydı. Sonunda Makedonya Türkiye devlet yapısının Aşil topuğu olduğunu ispat etti; fakat Osmanlı talihlidir ki bu ikinci yenilgi, Makedonya genel olarak Türkiye'nin uç bölgelerinden biri olduğundan, sadece kısmi bir ayrılımla sonuçlandı.

Ermeniler ise farklı bir sorundur. Bir Türk politikacı 2 yıl önce bana, saygın parlamento kodamanları Girit konusunda Yunanistan'a karşı bir kampanya başlatmak tehditleri savururken şöyle söylemişti:

Gerçeklik duygumuzu kaybedeli çok oldu. Girit bizim için nedir? Unutulmamalı ki, onu uzun zaman önce kaybettik; fakat hâlâ onun hesabına kendimize zarar veriyoruz. Bizim geleceğimiz Asya'da. Bunu daha önce-

den fark etseydik ve romantiklik politikamızdan kurtulsaydık, Anadolu’da yapıcı çalışmalara odaklanabilirdik. O zaman, şimdi olduğu gibi kimsenin itibar etmediği önemsiz bir güç konumunda olmazdık.

İstanbul’un karşısında Üsküdar’da ikamet eden önde gelen bir mebus Trablus savaşının başlangıcında bana şöyle söylemişti: “Her durumda yakında Avrupa’dan sürülmüş olacağımızdan, ben çoktan Asya’ya taşındım. Ve eğer hükümetimiz benim örneğimi izleseydi, çok mantıklı davranmış olurdu.” Anadolu hakikaten Türkiye ağacının, gerçek Türkiye’nin gövdesidir. Ermeniler, Türklerin söylediklerine veya Avrupa’nın sözlerine inanmayı çoktan bıraktılar ve sağlam teminatlarda ısrar ediyorlar. Fakat bu teminatlar nasıl bir biçim alabilir ve Büyük Güçler bu görevi yerine getirme işini kendi ellerine almazlarsa, bu reformun uygulanmasını nasıl garanti edebilirler? Ve bu, hepimizin bildiği gibi, her zaman reform ihtiyacında olan eyaletlerin “geçici” işgali demektir. “Geçicilik” sadece diplomasi sözlüğündeki teknik açıklamalardan biri, ve son zamanlarda, işgalci bir ordunun işgal edilen topraklarda çok uzun süre kalmadığı bir durum görmedik. Doğu Sorunu’nun şimdiye kadarki bütün unsurları bu işgaller yoluyla bir çözüme kavuşturuldu ve böylece Türkiye egemenlik alanlarını ardı ardına kaybetti. Ve şimdi, diyelim ki Ermenistan’ın işgalinden sonra Osmanlı’nın diğer eyaletlerinin de (Mezopotamya, Suriye, Kilikya ve Arabistan) işgal edilmek istenmeyeceğini garanti edebilir miyiz? Ayrıca, Büyük Güçler, Ermenistan’ın örneğin Rusya tarafından işgaline hiç de sempatiyle bakmayacaklardır; bunu telafi etmek için bir “karşılık” elde etmekten kaçınmayacaklardır. Büyük Güçler, diplomatik çevrelerde şimdiden açıkça, Türkler Avrupa’dan çıkarıldıktan sonra bir kaç ay içerisinde Asya Türkiye’sinin bölünmesinin ister istemez gündeme geleceğini söylüyorlar. Osmanlı’nın Avrupa topraklarında yaşayan Türk topluluklarının Anadolu’da iskânı, uzun zamandır koşullarının iyileştirilmesi ihtiyacında olan bazı halkların konumlarını iyice zorlaştıracaktır. Eğer bugün belirli reformlar yapılmazsa, bu bölgede kargaşanın çıkması kesindir. Türkiye’nin kendisi de böyle bir şeyi yüklenebilecek durumda değildir, ve bu yüzden Avrupa müdahalesi kaçınılmaz görünmektedir - Osmanlı’nın Asya’daki varlığını Avrupa barışı için yeni ve daimi bir tehlike haline getirmemek için yapılacak bir müdahale, Türkiye’nin Asya’daki sömürgelerini paylaşmak için ilk uygun fırsatta kullanılacaktır.

Böyle bir paylaşımın taslağını çizmenin şimdiden mümkün olduğunu düşünen pek çok kişi var.

12 Kasım 1912